

BORÇALILI ŞAİR ZƏRGƏR MUSA VE ŞİİRLERİ*

Bahadır GÜNEŞ**

** Doç. Dr., Karadeniz Teknik
Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
E-Posta: bahadir.gunes@hotmail.com

ORCID

Giriş

Türkiye'deki Türkoloji (Türklük Bilimi) araştırmaları özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, Türkiye Türkologlarının Türk dünyasının farklı bölgelerinde araştırma faaliyetlerine ağırlık vermesiyle birlikte ivme kazanmıştır. Bu süreçte başta dil araştırmaları olmak üzere, Türklük Biliminin farklı dallarında birçok araştırma yapılmıştır. Bu çalışmalar içinde özellikle Türk dünyası şair ve yazarlarının eserleri üzerinde yapılan incelemeler büyük önem arz etmektedir.

Türk dünyası şair ve yazarlarının eserleri üzerindeki çalışmalar içinde özellikle Prof. Dr. Ahmet Bican Erçilasun'un danışmanlığında hazırlanan lisansüstü tezler dikkate değerdir. Birçoğu daha sonra kitap olarak yayımlanan bu çalışmalarını yazarlarıyla birlikte şu şekilde sıralamak mümkündür: Ferhat Tamir, *Mağcan Cumabayef Ölenderi*; Mehmet Kara, *Ata Atacanov'un Şiirleri*; Hülya Kasapoğlu - Çengel, *Uygur Şairi Abdurehim Ötkür'ün Şiirleri*; Hüseyin Özbay, *Abdülhamid Süleymanoğlu Çolpan'ın Şiirleri*; Fatma Özkan, *Abdullah Tukay'ın Şiirleri*.

Türk dünyası şair ve yazarlarının eserleri üzerinde inceleme yaptıran bir diğer Türkolog, Prof. Dr. Günay Karaağaç'tır. Karaağaç'ın danışmanlığında ha-

* **Gönderim Tarihi:** 10.10.2017
Kabul Tarihi: 06.12.2017

zırlanan lisansüstü tezleri yazarları ile birlikte şu şekilde sıralamak mümkündür: Mustafa Öner, *Abdullah Tukay'ın Şiirleri*; Hatice Şirin, *Hesen Tufan'ın Şiirleri*; Özkan Öztekten, *Şeyhzade Babıç'ın Şiirleri*.

Belirtilen araştırmaların dışında Türk dünyası şair ve yazarlarının eserleri üzerine hazırlanmış olan Özgür Ay, *Abdurehim Ötkür'ün İz Romanı*; Minara Aliyeva, *Abdulhalük Uygur'un Şiirlerinin Dili*; Ahmet Karaman, *Lutpulla Mutellip'in Eserleri*; Erdem Uçar, *Annagılç Meteci'nin Bütün Şiirleri...* gibi çalışmalar da mevcuttur. Bu çalışmaya konu olan Zərgər Musa gibi Borçalı Karapapak / Terekeme Türklerinden olan şair, yazar, eğitimci ve bilim adamı Valeh Hacılar'ın şiirleri ise Doç. Dr. Semra Alyılmaz tarafından doktora tezi olarak hazırlanmış, araştırma 2003 yılında kitap olarak yayımlanmıştır.¹ Valeh Hacılar'ın *Heste Hasan* adlı eseri ile yine Borçalı şairlerinden Vilayet Rüstəmzade de Prof. Dr. Cengiz Alyılmaz'ın makaleleriyle Türklük bilimi araştırmacılarının dikkatine sunulmuştur.² Alyılmaz'ın Türk dünyası şairleriyle ilgili bir başka çalışması da Prof. Dr. Ezize Ceferzâde tarafından kaleme alınan *Azerbaycan'ın Âşık ve Şair Kadınları* adlı eserin yayıma hazırlanarak Türkiye'de yayımlanmasıdır.³

1. Zərgər Musa'nın Kısa Öz Geçmişi

Asıl adı Musa Əsgər olan ve kuyumculuk mesleğini icra ettiği için Zərgər Musa adıyla bilinen şair, 1955 yılında bugün Gürcistan sınırları içinde bulunan kadim Türk yurdu Borçalı'nın Başkeçid (Dmanisi) bölgesinin Dağ-Arılı köyünde dünyaya gelir. Önce doğduğu köyde ve devamında Borçalı'nın Karayazı (Qardabani) bölgesinde orta mektebi bitirir. Yaklaşık kırk yıldır şiirleriyle tanınan Zərgər Musa, bu çalışmada ele alınacak olan *Bir Çınarın Dərdi* (2008) adlı şiir kitabıyla ilk defa okuyucu karşısına çıkar. Ayrıca zaman zaman Gürcüstan gazetesinde ve diğer yayın organlarında şiirlerini yayımlar. Karayazı (Qardabani)'da yaşayan Zərgər Musa, evli ve üç çocuk babasıdır.⁴

Azerbaycan Yazarlar Birliği Gürcistan temsilcisi Rafiq Hümət, incelenen eserin sunuş bölümünde

¹ S. Alyılmaz, 2003.

² C. Alyılmaz, 1997: 8-11; C. Alyılmaz, 2009: 117-129.

³ Ceferzâde, 2006.

⁴ Hümət, 2007: 150.

Zərgər Musa'nın tabiatı ve genel olarak şiirlerinde ele aldığı konular hakkında çeşitli değerlendirmelerde bulunur.⁵ Buna göre şair, güçlü bir Allah inancına sahip, rızkın Allah'tan geldiğine inanan biridir. Hümme't'e göre, Zərgər Musa'nın şiirlerinde farklı konu başlıkları altında toplanabilecek zengin içerikli sunuşlar söz konusudur. Burada özellikle değişen zaman ve şartlar nedeniyle mukaddes değerlerin unutulması, yerleşim yerlerinin boşalması, kadim Türk topraklarının başka topluluklar tarafından istila edilmesine duyulan hüznün ve ilk gençlik yıllarından itibaren yaşadığı duygu seli şiirlerde yer bulur.

2. Zərgər Musa'nın Şiirlerinin İçerik Özellikleri

Zərgər Musa'nın *Bir Çınarın Dərddi* adlı eserinde toplam 181 adet şiir tespit edilmiştir. Bu şiirlerden 166 tanesi seçilerek incelenmiştir. Aşağıda şairin şiirlerinde ele aldığı konular, şiirlerin başlıkları ve örneklerle açıklanmaya çalışılmıştır.⁶

2.1. İnsan Konulu Şiirler

Zərgər Musa'nın en çok ele aldığı konuların başında "insan" gelir. Söz konusu şiirlerde insan, dünyadaki görünüşleri ekseninde değerlendirilir. Buna göre şairin tanık olduğu insanlar mert-namert, dost, aksakal, evlat, anne-baba ve göçe maruz kalmış özellikleriyle görülür. Söz konusu şiirlerin adları ve birkaç örneği şu şekildedir: İnsan, Nəyi Dərddi, Ağla Güləndam Nənə, Yaltağın Gülüşü, Əzabını Çəkərsən, Körpələr, Olmasa, Qəhrəman Çingiz, Ay Ellər, Var, Olmaz, Özümündür, Qənirə, Yaxşıdır, Qadasın Alım, Qaçaq Nəbiyə, Ağam, Şair Dostum Rafiq Hümme'tə, Dədələr, Dostum Kosalı Səttarxana, Gördüm, Bimərəm, Şəmşirim, İmran Dayı, Gəlmişəm, Eylər, Qardaş, Yollar Yorğunu, Qocalığa, Qocalıq, Olmaydı Kaş, Ağsaqqal, Azalmaz, Yenə, Bəllidi, Vallah, Gözlərim Önündə, Oğul, Nəvə İstərəm, Ana, Ay Ana, Ay Ata, Qardaşım Bayramın Əziz Ruhuna, Qaçqınlar, Yaşayır, Görüşmədən Hey, Dost, Süleyman, Ayıbdır, Olarsa da, Dost İtgisi, Bir Gün, Yalandı Yalan, Doğru Kimdi Yalan Kimdi, Bu Torpağın Övladıyıq, Nə Deyim ki, Yerində, Qazanar, Birdən Olmur, Dolanır, Eyləmə.

*Ağsaqqal deyəndə aç gözlərini,
Çətin sınaqlardan keçib ağsaqqal.*

⁵ Zərgər Musa, 2008: 3-6.

⁶ Metin içinde gösterilen şiirlerin ve diğer örneklerin yazımında Zərgər Musa'nın anılan esrindeki yazım biçimleri esas alınmıştır.

*Köhlən at belində ömür yaşayıb,
Buzlu bulaqlardan içib ağsaqqal... (Ağsaqqal)*

*Saxlaya bilmirəm göz yaşlarımı,
Yaman kövrəlmişəm bu gün, ay ana.
Özüm də bilmədən ağlayıram mən,
Yaman kövrəlmişəm bu gün, ay ana... (Ay Ana)*

*Siz Allah, onlara qaçqın deməyin,
Siz Allah, onlara köçkün deməyin.
Haqsızlıq sığmadı yerə-göylərə,
Onlar həsrət qaldı isti evlərə.
Neçə ailələr boyandı qana,
Çatmadı bir xəbər bizdən o yana... (Qaçqınlar)*

2.2. Sevgi / Aşk Konulu Şiirler

Zərgər Musa'nın şiirlerinde en çok üzerinde durduğu konulardan biri de aşk ve sevgidir. Bu şiirlerde ayrılığın hüznü, sevgilinin gazabı ile güzelliği işlenmiştir. Şairin aşk / sevgi konulu şiirlerinin başlıkları ve örnek dörtlülükler şu şekildedir: Şamdanın Dərdi, Könlüm, Həm Sənindi Həm Mənim, Nağıla Dönən Sevgi, Bircə Ayrılıq İstəmə, Bəlkə Oyanmadın Şirin Yuxudan, Mənim, Ürəyimdən Gələn Səslər, Gələndə, Axtarıram Mən, Vəfasız, Öldürmə Məni, Ay İnsafsız, Neyləmişəm, Ay Könül, Gözlər Sənə, Dağlarda, Məni İncittin, Gedir, Eşitmədin, Günahkarı Sən Özünsən, Düşdü, Dönə Dönə, Sən Gəlməz Oldun, Olsam, Deyərəm, Olsun, Vuruldu, Qorxuram, Sonra, Əzizim, Səni, Gülüm, Mən, Sən Bilə-Bilə, Ürək Mənim Deyil, Sənə Qurban, Nə Mənası Var, Dilbər, Ayrılıq, Sənsiz.

*Gəncliyin nağıl tək günləri varmış,
Biz onun qədrini biləydik gərək.
Ayrılıq vaxtını anlayan günü,
Əl-ələ, üz-üzə öləydik gərək. (Nağıla Dönən Sevgi)*

*Vermişəm mən sənə bir canı könlüm,
Neynirsən, sən qurub divanı, könlüm?
Bu yazıq qəlbimi etmə viranə,
Dar etmə başıma cahanı, könlüm.
Əgər qəm çəkirsən, bir yerdə çəkək,
Ağlama sən mənsiz pünhani, könlüm.
Biz ki vəfalyıq əhdə-peymanə,
Atma tənhalığa Musanı könlüm. (Könlüm)*

*Sevgimi bağladım sənə sevginə,
Aldandım yalancı, şirin dilinə,
Daha inanmıram saxta qəlbinə,
Ömür də vəfasız, gün də vəfasız,
Dünya da vəfasız, sən də vəfasız... (Vəfasız)*

2.3. Dünya / Devir Konulu Şiirler

Zərgər Musa'nın şiirlerinde dünya, devir ve zaman gibi konuları işlediği şiirlerinin sayısı oldukça fazladır. Bu şiirlerde daha çok dünyadan, devirdən şikâyet vardır. Söz konusu şiirlerin başlıkları və bəzi örnəkləri şu şəkildedir: Dünya Şairlərin Ürəyindədi, Bir Ömür, Mən Nə Deyim, Tək Məzar Daşı, Yaranıb, Düşüncələr, Qoç və Quzu, Çaqqal, Şərab, Düzüldür Yan-Yana Restoranlar, Demə, Qara Yazılar, Dəyir, Öz Əllərimlə, Yandırır, Kimlər, Bilmirəm, Yollar Ayrıcında Qaldım, Getdi, Necoldu, Belə Getməz, Kirvəlik, Ay Naşı, Var, Allah, Ay Qocalıq, Dünya, Bu Dünyada.

*Ömür kitabında sətirlər bitir,
İnsanın ömründən silinir hər şey.
Qocaldın - il-ay yox, günlər qısaldır,
Bir saat hükmündə bilinir hər şey. (Qara Yazılar)*

*Bir yandan dostların görünməməyi,
Bir yandan dünyanın qəmi yandırır.
Hərdən namərdlərin kefi-damağı,
Hərdən həyasızın dəmi yandırır... (Yandırır)*

*Sehirlədin daş-qaşını,
Güldürmədin sırdaşını.
Ağlayanın göz yaşını
Silmədin, dünya, silmədin... (Dünya)*

2.4. Vatan Konulu Şiirler

Vatan konusu Zərgər Musa'nın şiirlerinde geniş və dar ölçəkli olaraq kendisini gösterir. Dar bakış açısıyla şairin doğup büyüdüğü topraklar, Borçalı ve Azərbaycan; geniş ölçekte ise bütün Türk dünyası, şairin vatan anlayışı içinde zikredilir. Söz konusu şiirler şunlardır: Vətən Bizik, Azərbaycan, Ulu Türkün Dərdi, Vətən, Başkeçidim Qarayazım Borçalım, Başkeçid, Düşdü, Məni Gözləyir, Gəl, Bilmərəm, Al Qanam Mən, Nələr Çəkir Azərbaycan, Var.

*Hansı uzaqlardan baxsam da sənə,
Yenə gözlərimə görünəcəksən.
Sənə ana dedim, sən mənə övlad,
Ey vətən, gözümdə hey güləcəksən! (Vətən)*

*...Atlansın arandan dağlara karvan,
Eşidəm sizlərdən şad xəbər hər an.
Canımı desəniz, verərəm qurban,
Arzularım, ömür-günüm, mahalım,
Başkeçidim, Qarayazım, Borçalım... (Başkeçidim, Qarayazım, Borçalım)*

*Sən ürəyimin parası, gözlərimin nurusan,
İllər boyu ocağımın səssiz yanan qorusan.
Xain əllər sökdü səni, dağıtdı hər tərəfdən,
Yalancıqlar yayındırdı səni əsl hədəfdən.
Od yurdusan, əskik olmaz heç vaxt od ocağından...
(Azərbaycan)*

2.5. Tabiat Konulu Şiirler

Zərgər Musa'nın tabiatla dertleşme, onun her bir unsurunu dost ve sırdaş olarak görme eksenli bir tabiat anlayışı vardır. Şairin tabiatı konu alan şiirleri şunlardır: Ürəyimə Yağan Qar, Qaldı, Ağköynək Meşəsi, Ay Dağlar, Dağlar-1, Dağlar-2, Dağda, Şindi, Bir Çinarın Dərdi.

*Əhvalım olub pərişan,
Bir könlümü al, ay dağlar.
Sənə sadıq olanları
Sən də yada sal, ay dağlar... (Ay Dağlar)*

*Sularının şırıltısı
Nəğməm oldu səndə, dağlar.
Göydə uçan buludların
Kölgəm oldu gündə, dağlar... (Dağlar-2)*

*Ey dağlar, ey dərələr,
Sıx orman, boz təpələr,
Sizlərdə izim qaldı,
Sizlərdə gözüm qaldı.
Çiçəklərdə göz yaşlarım,
Qayalarda baxışlarım,
Ürəyimdə deyilməmiş
Nə qədər sözüm qaldı.
Mən sizlərdən ayrı düşdüm,
Ayrılığı tək bölüşdüm,
Zaman keçdi, ömür getdi,
Tək qəlbimdə xatirələr,
Tək canımda dözümlü qaldı. (Qaldı)*

2.6. Gençlik Konulu Şiirler

Sayıca çox olmasa da Zərgər Musa'nın şiirlerinde yer verdiği konulardan biri de şairin gençliğe duyduğu özlem ve gençliğinde yaşadığı güzel ve hüzünlü gündür. Şairin gençlik konulu şiirleri şunlardır: Qayıtmaq İstərdim Körpəliyimə, Cavanlıq, Dönərmə Bir də, Bir Bir, Dostuma.

*Ələndi başıma dağların qarı,
Ağardı saçlarım, keçdi cavanlıq.
Döndü bir nağıla, bir əfsanəyə,
Ömrümü günbəgün biçdi cavanlıq. (Cavanlıq)*

*Fikirləş hərdənbir, istəkli dostum,
 Bir məni yada salı gəl bizə qonaq.
 Xatırlayıb bir an gənclik çağını,
 Bir az deyib-gülək, bir az şad olaq
 Yad edək Gödəkdəğ atəklərində
 Neçə yol mal-qoyun, quzu otardıq.
 Yamyaşıl Şindinin meşələrində
 Nə qədər moş, fındıq, fıstıq axtardıq... (Dostuma-1)*

2.7. Din Konulu Şiirler

Az sayıda şiirde din ve inanç konusu işlenmiştir. Din konulu şiirlerin genelinde Allah'a koşulsuz bir teslimiyet söz konusudur. Bu şiirler; Haqq ve Nahaq, Olmasa, İnci, Kimdir, Bəndənəm biçimindedir.

*Sevib-sevilərmi həyatda insan,
 Qanacaq mərifət, hörmət olmasa?
 Özgənin çərəyi keçməz boğazdan,
 Allahdan verilən qismət olmasa... (Olmasa)*

*Dahilərin gözlərimə görünür,
 Ay Allahum, mən də sənə bəndənəm.
 Allahsızlar cəhənnəmdə sürünür,
 Ay Allahum mən də sənə bəndənəm... (Bəndənəm)*

*Dərdinin əlacı yoxsa dünyada,
 Dərdinə dərmanı yazandan inci.
 Əzrayıl gələrsə, qınama onu,
 Səni dəftərindən pozandan inci... (İnci)*

2.8. Ölüm Konulu Şiirler

Ölüm konusunu işleyen bir şiir tespit edilmişdir. Söz konusu şiirin başlığı "Bir Səhər Çağı"dır. Şair, bu şiiri babasının vefatı üzerine kaleme almışdır:

*Eşitdim qəmə batıb
 Qarlı dağlar torpağı.
 Yellər əsdi o yandan,
 Gəldi ölüm sorağı:
 Atam dünyadan köçdü
 Bir səhər çağı.
 Çörək əlimdə qaldı,
 Göz yaşı məni boğdu,
 Damla üzümdə qaldı,
 Söndü ömür çırağı,
 Atam dünyadan köçdü
 Bir səhər çağı... (Bir Səhər Çağı)*

3. Zərgər Musa'nın Şiirlerinde Dil Kullanımı, Anlatım Biçimleri ve Kalıp İfadeler

3.1. Dil Kullanımı

Zərgər Musa, Borçalı edebî geleneğinin⁷ bir temsilcisi olarak Borçalı'da yaşayan ve yazan hemen her şair ve yazar gibi eserlerini ölçünlü Azərbaycan Türkçesiyle yazmaktadır. Dolayısıyla şairin şiirlerindeki Azərbaycan Türkçesinin temel özelliklerini, çalışmanın diğer bölümlerinde verilen şiir örnekleri üzerinden tespit edebilmek mümkündür. Bu özellikler içinde özellikle Azərbaycan Türkçesinde rastlanan eskicil dil kullanımlarını hem ses ve şekil bilgisi hem de söz varlığı özelliği olarak görmek mümkündür. Bu çalışmanın odak noktası Azərbaycan Türkçesinin dil özellikleri olmadığı için çalışmada ayrıca bir dil incelemesi yapılmamıştır.⁸

3.2. Anlatım Biçimleri

Zərgər Musa'nın şiirlerinde betimleyici, öyküleme yoluyla, didaktik, açıklayıcı ve konuşma yoluyla anlatım biçimlerinin kullanıldığı görülür. Bunlardan betimleyici, öyküleme yoluyla ve didaktik anlatımın varlığı diğerlerine göre daha belirgindir.

3.2.1. Betimleyici Anlatım

Betimlemeli veya tasvirli anlatım türünde yazar / şair, dış dünyadan edindiği izlenimleri kendi oluşturduğu evrende canlandırır ve dil aracılığıyla okura sunar.⁹ Zərgər Musa'nın şiirlerinde betimleyici anlatım yaygın bir kullanım alanı bulmuştur. Bu tür anlatıma dair bir örnek aşağıda gösterilmiştir:

*Yaz olanda gül-çiçəyə bürünər,
Gözəlləri dəstə-dəstə görünər,
Duman-çisgin dağ qoynunda sürünər
Səninlə qoy ilham alım, ad alım,
Başkeçidim, Qarayazım, Borçalım... (Başkeçidim, Qarayazım, Borçalım)*

3.2.2. Öyküleme Yoluyla Anlatım

Bu tarz anlatımda öncelikli amaç, olay aracılığıyla okuru heyecanlandırmaktır. Birbiriyle bağlantısı koparılmadan olayın oluşumunda, zamanda geriye dönüşler, ileriye sıçramalar yapılarak olaya duygusal

⁷ Borçalı edebî muhiti hakkında ayrıntılı bilgi için bk. S. Alyılmaz, 2017: 45-54.

⁸ Azərbaycan Türkçesinin ses ve şekil bilgisi özellikleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Kartallıoğlu; Yıldırım, 2007: 171-230; Buran; Alkaya, 2009: 79-103.

⁹ Aktaş; Gündüz, 2008: 204.

bir ton katılır. Her eylemin belirli bir zaman ve mekânda gerçekleşen bir başlangıcı, gelişmesi ve sonu vardır.¹⁰ Anlatım biçiminin tanımında verilen bütün özellikleri bir ara da sergilemese de şairin şiirlerinde öyküleyici anlatımı gösteren örnekler de mevcuttur:

*Bir ana qızını dağlar qoynunda
Basdırdı buz tutmuş qar oyuğunda.
Ağac budağından qoydu başdaşı,
Axdı yanağına gözünün yaşı.
Bir ana körpəsin sıxdı qoynuna,
Özü qurban getdi fəlak oynuna.
Ac-susuz körpənin naləli səsi
Dəhşətə gətirdi görən hər kəsi.
Körpəni aldılar ölü anadan,
Bir də həyat verdi ona Yaradan... (Qaçqınlar)*

3.2.3. Didaktik Anlatım

Bu anlatım biçiminde, belli bir düşünceyi aşlamak veya belli bir konuda öğüt, bilgi vermek, ahlaki bir ders çıkarmak¹¹ amaçlanır. Yani bu tür anlatımda duygulardan çok düşünceler, verilmek istenen mesaj ön plana çıkarılır.¹² Zərgər Musa'nın şiirlerinde didaktik anlatım tarzının örneklerini gösteren çok sayıda şiir vardır. Burada örnek olarak bir dördlük gösterilmiştir:

*Göz dikmə özgənin var-dövlətinə,
Haram tikə alma halal əlinə.
Əgər son qoymasan bəd əməlinə,
Qismətin əllini üç eylər-eylər... (Eylər)*

3.2.4. Açılayıcı Anlatım

Açılayıcı anlatımda anlatılacak durum, varlık, konu, nesne tanımlama ve açıklama yoluyla anlatılır. Amaç, o şey hakkında bilgi vermek ve yine o şey hakkında okuru aydınlatmaktır.¹³ İncelemeye konu olan şiirlerde de zaman zaman açılayıcı anlatımdan yararlanıldığı gösteren örnekler mevcuttur:

*Müqəddəsdır peyğəmbərdən qalan iz,
Gözəl adət-ənənədir kirvəlik.
Yoldaşlıq da, qohumluq da bir yana,
Öz yolunda bir dənədi kirvəlik... (Kirvəlik)*

¹⁰ Aktaş; Gündüz, 2008: 210.

¹¹ Dilçin, 2005: 397.

¹² S. Alyılmaz, 2003: 192.

¹³ Aktaş; Gündüz, 2008: 201.

3.2.5. Konuşma Yoluyla Anlatım

İki ya da daha çok kişinin karşılıklı konuşmalarından meydana gelen anlatım biçimine konuşma (diyalog) yoluyla anlatım denir.¹⁴ Zərgər Musa'nın şiirlerinde karşılıklı konuşma yoluyla anlatımın gerçekleştirildiği örneklerin sayısı sınırlıdır. Bu anlatım biçimiyle ilgili tespit edilen örneklerden bir tanesi burada gösterilmiştir:

*İki qoçu baş-başa
Görəndə gəldi cuşa.
Seyr ələdi bir qədər,
Dedi: baxıram hədər...
Gəldi üz-üzə qoçla,
Durdu göz-gözə qoçla.
Dedi, yekələnmişəm,
Döyüşməyə gəlmişəm... (Qoç ve Quzu)*

3.3. Kalıp İfadeler

Bir milletin duygu ve düşüncesinin, yaşayış ve inancının ürünü olan deyimler, atasözleri, dualar (alkışlar), beddualar (kargışlar) ve yeminler (antlar)... az sözle çok şey anlatabilmeye / söyleyebilmeye imkân veren kalıplaşmış dil öğeleridir. Bu dil öğeleri, ait oldukları dillerin gelişim süreci ve kullanım alanları içinde çok az değişime uğrarlar.¹⁵

3.3.1. Atasözleri

Bir milletin sosyal ve kültürel değerlerini ifade eden özlü sözlerin başında gelen atasözlerinin şiir içindeki kullanımı kolay bir iş olmamakla birlikte, birçok şair şiirlerinde atasözlerinden yararlanma yoluna gitmiştir. Zərgər Musa'nın şiirlerinde tespit edilen atasözü örnekleri şu şekildedir:

Əkdiyini biçərsən / Əllər qabararmı zəhmət olmasa / Haram çörək yeyilməz / Atanın duası xeyirli olar / Hər parıltı zər olmaz / Yaxşı nəsil yaxşı kökdən yaşayar / Qartal uçuşunu qarğa uçarmaz.

3.3.2. Deyimler

Zərgər Musa'nın şiirlerinde deyimlerin yaygın bir şekilde kullanıldığı görülür. Söz konusu deyimler genellikle isim+yardımcı fiil ve isim+hâl eki+yardımcı fiil kuruluşudur. Burada isim unsuru Türkçe veya Arapça, Farsça kökenli kelimelerden oluşabilmekte-

¹⁴ Aktaş; Gündüz, 2008: 211.

¹⁵ C. Alyılmaz, 1995: III'ten aktaran; S. Alyılmaz, 2003: 179.

dir. Deyimlerin şiirlerdeki kullanım yoğunluğu nedeniyle burada örneklerin çok az bir kısmı gösterilmiştir:

Zəfər çal-, qucağında doğ-, kef sür-, kef çək-, can ver-, qerq et-, yol bağla-, ayrı düş-, yad et-, yada sal-, göz gezdir-, düçar ol-, küle dön-, yaxşılıq et-, fikrə get-, dünyadan köç-, qədr bil-, ağız bur-, cahanı başına dar et-, qəmə bat-, binə sal-, ömrü başa vur-, etibar eylə-, dəm vur-, sürgün ol-, köç et-, yas saxla-, yada düş-, qurban ol-, əhval tut-, hörmət eylə-, bəxş et-, günaha bat-, qana düş-, yalan sat-, and ver-, qan axtar-, fərman al-, könül al-, haldan sal-, başa çat-, başa düş-, ad qazan-, ad al-, meydan qur-, hörmət itir-, ümid üz-, layla de-, baş aç-, şad eylə-, at oynat-, fikrə dal-, üz tut-, həyan ol-, küsülü gəz-, bar dər-, çara, eylə-, dara çək-, dağ çək-, qarğış tök-, gözden düş-...

3.3.3. Dualar ve Beddualar

Zərgər Musa'nın şiirlerinde beddualardan ziyade duaların daha belirgin bir şekilde kullanıldığı görülür:

Üstünüz görməsin qara buludlar / Qana bulanmasın vətən daşları / Hörmətli çavanın qadasın alım / Heç ata-ananı dərd qocaltmaya / Gəlməyəydi sənə qada Süleyman;

Yarıtma, ay Allah yaramazları / Allahım sovursun pisin kü-lünü / Pis züryəti Allah heç ucaltmaya.

3.3.4. Yeminler

Zərgər Musa'nın şiirlerinde az da olsa yeminlere yer verildiği görülür. Söz konusu örneklerin bir bölümü aşağıda gösterilmiştir:

Yaxşılıq dünyada qalandı, vallah / Çoxları zəhərli ilandı val-lah.

Sonuç

Türk dünyası, Türklüğün kadim geleneğini, saf ve düzenlilik gösteren örneklerini farklı boyutlarda insanlığın karşısına çıkararak özel bir alandır. Bu coğrafyanın, Türklük bilimi araştırmalarının her dalı için inceleme ürünü elde edilebilecek bereketli bir yanı vardır. Türklük bilimi araştırmaları içinde özellikle dil ve edebiyat incelemelerinin merkezi konumunda olan Türk dünyası, eski dönemlerden bugüne ortaya çıkardığı müellifleriyle Türklük bilimi araştırmacılarının öncelikli alanı olmaya devam etmektedir. Türk dünyasının Türkiye ile bağlantı noktasında yer alan kutlu coğrafyalarından biri de Borçalı'dır.

Borçalı, kadim bir Türk yurdu olarak en eski dönemlerden bugüne Türklüğün Kafkasya'daki sembol alanlarından biri olmuştur. Özellikle halk şiiri örneklerinin yoğun olarak üretildiği bu bakir coğrafya, günümüzde de söz konusu geleneği başarıyla sürdürdüğünü gösteren örnekleri gözler önüne sermektedir. Bu çalışmada değerlendirmeye alınan Borçalılı şair Zərgər Musa'nın *Bir Çınarın Dərdi* adlı eserindeki şiirlerde, bahsedilen şiir geleneğinin izlerini açık bir şekilde görmek mümkündür. Bu çalışmada sadece içerik, anlatım teknikleri ve kalıp ifadeler açısından incelenen söz konusu şiirler, özellikle betimleyici ve öyküleme yoluyla anlatım biçimleri ile kalıp ifadelerden deyimlerin zengin örneklerini sunmaktadır. Bunun yanında şiirlerin içerik özelliği olarak sunduğu konu zenginliği, şairi şiir konuları itibarıyla ayrı bir değerlendirme içine almanın gerekliliğini ortaya koymaktadır. Burada başta insan, aşk / sevgi ve vatan konuları olmak üzere zengin konu örnekleri sergilenmiştir. Dilin kullanımı açısından da Azerbaycan Türkçesinin şiir diline uygulanmış örnekleri bütün yanlarıyla görülmektedir. Söz konusu şiirler, hem Türk edebiyatı hem de Türk dili inceleme yöntemleriyle daha geniş çerçeveli çalışmalara konu olabilecek özelliktedir. Dolayısıyla yapılacak ayrıntılı incelemelerle Türk dünyasının adı bilinmeyen yüzlerce söz ustasından biri olan Zərgər Musa da çağdaş Türk şiiri içindeki yerini almış olacaktır.

KAYNAKÇA

Aktaş, Ş.; Gündüz, O. (2008), *Yazılı ve Sözlü Anlatım*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Ayılmaz, C. (1997), "Borçalılı Şair Vilayet Rüstəmzade", *Kardaş Edebiyatlar*, S. 41, s. 8-11.

Ayılmaz, C. (2009), "Valeh Hacılar'ın Türklük Bilimine Katkıları ve Yeni Kitabı Heste Hasan", *Karadeniz Araştırmaları (KaraM) Dergisi*, C. 6, S. 23, s. 117-129.

Ayılmaz, S. (2003), *Borçalılı Bilim Adamı, Eğitimci, Şair Valeh Hacılar: Hayatı-Sanatı-Şiirleri*, Ankara: Devran Yayınları.

Ayılmaz, S. (2017), "Borçalı Edebî Muhiti Üzerine", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S. 43, s. 45-54.

Buran, A.; Alkaya, E. (2009), *Çağdaş Türk Lehçeleri*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Ceferzâde, E. (2006), *Azərbaycan'ın Âşık ve Şair Kadınları*, (Yay. Hzl. Cengiz Alyılmaz), Ankara: Belen Yayıncılık.

Dilçin, C. (2005), *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, (8. Baskı), Ankara: TDK Yayınları.

Hümmət, R. (Ed.) (2007), *Ədəbi Gürcüstan*, Tbilisi: Universal Neşriyyatı.

Kartallıoğlu, Y.; Yıldırım, H. (2007), "Azerbaycan Türkçesi", *Türk Lehçeleri Grameri*, (Ed. Ahmet B. Erçilasun), Ankara: Akçağ Yayınları, s. 171-230.

Zərgər Musa (2008), *Bir Çınarın Dərdi*, Tbilisi: Univərsal Nəşriyyatı.

BORÇALILI ŞAİR ZƏRGƏR MUSA VE ŞİİRLERİ

Öz: Bugün farklı bölgelere ayrılarak Gürcistan Cumhuriyeti'nin yönetimi altında bulunan Borçalı, eski tarihlerden bugüne kadim bir Türk yurdu olarak varlığını devam ettirmiştir. Türkistan ile Anadolu arasındaki bağlantı bölgesinde bulunması nedeniyle Türklerle birlikte farklı etnik toplulukların mücadele alanlarından biri olmuştur. Bu durum, kültürel anlamda çeşitliliğin kaynaşması şeklinde kendisini göstermiş ve âşıklık, şairlik gibi hüner gösterme biçimlerinin canlı bir şekilde bugüne kadar sürmesinin yolunu açmıştır. Borçalı'da bugün çok sayıda şair, âşık bulunmaktadır. Bu şairler, hem saz eşliğinde hem de yalnız sözle Türk dünyasının farklı bölgelerinde sanatlarını yaymaktadır. Araştırmacılar tarafından keşfedilmeyi bekleyen bu söz ustaları arasında ömrünün son demlerini yaşayanlar da vardır. Dolayısıyla başta Türklük biliminin dil ve edebiyat araştırmacıları olmak üzere, farklı disiplinlerden araştırmacıların bu coğrafyaya açılmaları gerekmektedir. Bu çalışmada Borçalı'da doğup yetişen adı duyulmamış onlarca şairden biri olan ve yörede Zərgər Musa adıyla bilinen Borçalılı şair tanıtılarak şairin *Bir Çınarın Dərdi* adlı kitabındaki şiirler içerik, anlatım biçimleri ve kalıp ifadeler açısından değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Borçalı, Zərgər Musa, şiir, dil, anlatım

THE POET OF BORCALI ZƏRGƏR MUSA AND HIS POEMS

Abstract: Today it is divided into different regions and borrowed under the administration of the Republic of Georgia, living as an old Turkish homeland from old dates. Due to being located in the connection area between Turkistan and Anatolia, together with the Turks, it is one of the war zones of different ethnic communities. This situation manifested itself as the fusion of diversity in the cultural sense, and it has opened the way for the way of showing tricks live to this day. There are a lot of poets in love today in Borcali. These poets both in with saz and solo they live their art in different regions of the Turkish world. Among the poets waiting to be discovered by researchers there are also those who live the last days of their life. Therefore, especially Turkish and Turkish language and literature researchers from different disciplines must be in this geography. In this study, born and raised in Borcali a unknown poet of many and the region known by the name Zərgər Musa, Borcali poet introduced and the poet's book by the name *Bir Çınarın Dərdi* will be evaluated in terms of content, expression forms and pattern expressions.

Keywords: Borcali, Zərgər Musa, poem, language, expression